

Peludne dvojbe

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 2004, 51, 19 - 31**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:575482>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-12**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

PELUDNE DVOJBE

Sanda Ham

Postanak, podrijetlo i sudbina peludi

Akademijin je rječnik još uvijek jedan od vrjednijih i uglednijih rječnika – bez obzira na starost njegove građe i unitarističku koncepciju, njime se i danas možemo uspješno poslužiti. To je poglavito zbog toga što su uz svaku riječ dani primjeri koji potvrđuju upotrebu riječi, a uz svaki je primjer podatak o izvoru i autoru pa se bez napora može izlučiti riječ pripadajuća hrvatskomu jeziku. Rječničke su natuknice obrađene onako kako to i očekujemo od rječnika takvoga ugleda kao što je Akademijin – znanstveno, a to prije svega znači objektivno, istinito, argumentirano, primjerima iscrpno i bez subjektivnih i emotivnih upada u opis. Zbog toga je natuknica *pelud* duboko ispod razine očekivanja, jer nije ni objektivna, ni istinita, ni argumentirana, ni primjerima iscrpna – subjektivna je i emotivno (negativno) nabijena. Drugim riječima, obrađivač natuknice *pelud*, Tomo Maretić, iznosi svoj sud i svoju presudu o *peludi*, a ne činjenice sukladne valjanomu leksikografskomu postupku:

“PELUD. pollen. njem. Blumenstaub, Blütenstaub, tj. *cvjetni prašak*. Tu je riječ načinio Šulek i unio ju u svoj njem.-hrv. rječnik i u rječn. zn. naz: *načinio ju je iz češke riječi pel dodavši joj nastavak -ud*. Kako je ta riječ rdavo načinjena o tom obrađivač ovoga rječnika govori u Glasniku hrv. prirodoslovnoga društva XXX. str: 150. i u svojoj knjizi Hrvatski ili srpski jezični savjetnik. str: 85. Kojega bi roda imala biti riječ pelud, to Šulek ne naznačuje u prvom od svojih rječnika, a u drugom kaže da je ženskog (bilježeći uz nju: f.). Od Šuleka je uzeo pelud Popović i to kao imenicu muškoga roda i unio u svoj rječnik – kad nije dobra riječ pelud, nijesu dobre ni od nje izvedene: peludnica, peludovka, koje obje ima Šulek u rječn. zn. naz.”

To što T. Maretić osuđuje *pelud* i njezine izvedenice kao ‘rdavo načinjene’ nije začudno jer su Maretićeve omiljene jezikoslovne mete i inače bile riječi iz Šulekovih rječnika; prisjetimo se samo *kolodvora* i ustrajnoga Maretićeve napore da ga potisne iz upotrebe. Začudna je Maretićeve znanstvenjačka samodostatnost (i samodopadnost) jer potpunim bibliografskim podacima upućuje na svoja djela u kojima kritizira *pelud*, a Šulekove rječnike spominje tek općenito, bez bibliografskih podataka, govoreći o ‘prvom i drugom rječniku’. Osim toga, T. Maretić ne navodi ni jednu upotrebnu potvrdu, kao da ih nema, a to svakako nije točno jer u Savjetniku (1924.:85.) govori u prilog potvrdama:

“... riječ pelud uzeli su od Š. hrvatski botanici, pa upravo zato što joj nisu znali postanja, držali su je za pravu i lijepu narodnu riječ, hrvatsku od pami-

vijeka, kako su na pr. riječi: drvo, klas, korijen, zmo, kojima također botanici ne znaju postanja.”

Dakle, *pelud* je još u Šulekovo vrijeme bila prihvaćena (kao uostalom i većina Šulekovih novotvorenica), a u doba maretičevske norme i toliko proširena da T. Maretić njezino širenje pokušava zaustaviti kako u Savjetniku, tako i u Akademijinu rječniku.

Dva su Maretićeva razloga zašto se protivi *peludi*:

1. pripisuje joj nehrvatsko podrijetlo: smatra da je riječ češkoga podrijetla (postala od češke istoznačnice *pel*);
2. smatra da je tvorbeno izvan sustava: tvorena je nastavkom -ud “koji je u našem jeziku mrtav, tj. veoma rijedak (imaju ga samo imenice labud, želud)...”¹ (T. Maretić, 1924.:85.)

Prvi razlog, čak i da je točan, ne može biti odlučujući jer je B. Šulek tvorcem mnoštva riječi prema češkom uzoru koje su T. Maretiću poznate (i koje su općeprihvaćene) i čiju upotrebu T. Maretić odobrava. Primjerice, u Savjetniku (1924.) navodi neke od bohemizama: podneblje, pojam, pokus,² prednost... ali uz njih T. Maretić ne savjetuje zamijeniti ih kojom drugom riječju, iako su češkoga podrijetla koje pripisuje i *peludi*. Drugim nekim Šulekovim riječima (ali ne spominjući da su Šulekove) zamjera što nisu “svjetske”:³

“*počelo*, Element, nije sama sobom loša riječ... ali nije potrebna, kada možemo lijepo upotrebljavati svjetsku riječ elemen(a)t...”

... *skladati, skladatelj, skladba*... iz češ. skladati, skladatelj, skladba; te se riječi mogu podnijeti, jer se naslanjaju na našu riječ: sklad... ali nam ništa ne bi smetale ni svjetske riječi: komponirati, komponist (kompozitor), kompozicija, kako ne smetaju ni Rusima ni Poljacima.” (T. Maretić, 1924.:88.,133.)⁴

Prvi Maretićev razlog – nehrvatsko podrijetlo *peludi* – može biti mirne duše odbačen budući da T. Maretić neke bohemizme prihvaća, neke odbacuje jer su mu bolje “svjetske” riječi. Kriterij tuđice ne može se u T. Maretića smatrati valjanim jer je nedosljedan i previše subjektivan. Ono što smeta *peludi* – pripisano nehrvatsko podrijetlo – ne smeta *podneblju*, *pojmu*, *pokus* ili *prednosti*, a

1 *Želud* je starija hrvatska riječ koja znači *žir*.

2 *Pokus* se potvrđuje još u Mažuranić-Užarevićevom rječniku (1842.).

3 Danas bismo rekli: internacionalizmi.

4 Maretićev kriterij tvorbene “podnošljivosti” i davanje prednosti “svjetskim” riječima danas nam je u potpunosti neprihvatljiv, ali ipak zaboravljamo da su zahvaljujući tom kriteriju mnogobrojne naše riječi bile potiskivane, a kriterij “svjetske” riječi i danas je živ do te mjere da više i ne pamtimo kako je poniknuo iz jugoslavenskih stavova hrvatskih vukovaca i da je izvornoj hrvatskoj rječničkoj tradiciji tuđ i neprijmljen.

počelu ili *skladbi* smeta što nisu "svjetske" riječi, iako *počelu* T. Maretić čak i ne pripisuje nehrvatsko podrijetlo.

Propitati valja i drugi Maretićev razlog, onaj tvorbeni, prema kojemu se *pelud* tvorbeno rastavlja na *pel-ud*, a u skladu s tim i *lab-ud*, *žel-ud*. T. Maretić kaže da je *-ud* "mrtav nastavak" i kako je s te strane B. Šulek pogriješio što ga je dodao na češko *pel-*. Međutim, *-ud* ni u Maretićevo vrijeme, a ni u Šulekovo (a ni danas) nije bio "nastavak"⁵ jer su i *pelud* i *labud* i *želud* (a prema završetku amo bi pripadale i *mrgud* i *Lopud*) netvorbene riječi pa je *-ud* tek završetak riječi bez tvorbene vrijednosti. Prema tomu, govoriti o "mrtvom nastavku" koji je upotrijebljen za suvremenu tvorbu znači dijakronijskoj tvorbenoj sastavnici pridodati sinkronijsku vrijednost i onda tako pogrešno shvaćen tvorbeni postupak još i kritizirati.⁶ Ako pak *pelud* ne promatramo kao tvorenicu češkoga korijena *pel-* i hrvatskoga "mrtvoga nastavka" *-ud*, podrijetlo joj moramo potražiti drugdje jer se *pelud* ne potvrđuje u starijim rječnicima,⁷ nego tek u Šulekovu Njemačko-hrvatskom rječniku iz 1860. Posve je moguće da je B. Šulek *pelud* preuzeo iz slovenskoga prilagodivši hrvatskomu slovensku riječ *pelod* tako da je završetak od prilagodio u *-ud*, *pelod*: *pelud*. Zaključak o prilagodbi slovenske riječi hrvatskomu jeziku podupiru i sljedeći odnosi: *labud* = slov. *labod*, *želud* = slov. *želod*, *mrgud* = slov. *namrgodenec*, ali i odnosi kao što su: *guska* = slov. *goska* i sl. Osim toga, poznato je da se B. Šulek služio i slovenskim rječnicima pišući svoje⁸, a sam o odnosu slovenskoga i hrvatskoga jezika kaže:

"Poredjujuć slovenska imena bilja s hrvatskimi opazio sam, da su ponajviše jednaka ili barem srodna i slična: to me pobudi, te sam i slovenska imena u ovu knjigu primio... Mislim, da ću ovim svojim poslom donjekar priteći uzajamnomu poznavanju, popunjavanju i izjednačivanju jezika hrvatsko-slovenskoga." (B. Šulek, 1879.:IX.)

Dakle, slovenski jezik kao rječničko vrelo ne samo da B. Šuleku nije bio tuđ, nego je čak i svjesno i namjerno posuđivao iz njega ne bi li ga što više približio hrvatskomu. U prilog slovenskomu uzoru za *pelud* može poslužiti i činjenica da B. Šulek za većinu bohemizama sam u svojim rječnicima bilježi da su iz češkoga, a uz *pelud* takve bilješke nema. Bez obzira što B. Šulek uz *pelud* ne bilježi oznaku podrijetla (ni češkoga ni slovenskoga), čine to drugi autori: Lj.

5 Suvremenim bi se nazivljem reklo: dometak (sufiks).

6 Nerazlikovanje sinkronije od dijakronije uobičajeno je za mladogramatičare kojima Maretić pripada, pa Maretićevu tezu o "mrtvom nastavku" valja više pripisati slabostima mladogramatičarske metodologije, a manje samomu Maretiću.

7 Primjerice, I. Belosteneć (1740.) uz lat. *Pollen* bilježi: *Czvet mełye*.

8 Opširnije o slovenskom utjecaju u Šuleka vidi: A. Breznik, 1971.; Vince, 1990.: 544. 546.

Jonke (1971.) iz Šulekova rječnika znanstvenoga nazivlja ispisuje riječi za koje smatra da su bohemizmi, premda ih sam B. Šulek nije takvima obilježio. Lj. Jonke (i prije njega T. Maretić) proglašuju *pelud* bohemizmom, a ne B. Šulek:

“Navodim stoga samo bohemizme bez oznake podrijetla... *pelud* Blumenstaub, 759, prema č. *pel* (cvjetni prašak)” (Lj. Jonke, 1971.:168.)

Iako se može pretpostaviti da T. Maretić (kao i Lj. Jonke) griješi govoreći o češkom podrijetlu *peludi*, sa sigurnošću se može reći da podrijetlo *peludi* (bilo češko, bilo slovensko) ne može biti razlogom za otužnu sudbinu progonjene riječi koju joj je namijenio T. Maretić. Tako se i Maretićeva preporuka (1924.:85.), da ne valja upotrebljavati *pelud*, može uzeti kao pogriješna: umjesto *peludi* T. Maretić preporučuje *cvjetni prah*, a umjesto *peludnice* grčku riječ *antera*.⁹ Nešto suvremeniji jezični savjetnik od Maretićeva, Pavešićev (1971.:196.), na žalost ostaje u Maretićevim okvirima, ali uz *cvjetni prah* preporučuje latinizam *polen* umjesto *pelud*, a umjesto *peludnica* – *prašnica*.

Bez obzira na to što T. Maretić griješi kada je o *peludi* riječ i danas je rječnika u kojima se slijedi T. Maretića i koji uz *pelud* upućuju na njezino češko i šulekovsko podrijetlo. Tako je *pelud* dospjela u rječnike stranih riječi, i Klaićev (1985.) i Anić-Goldsteinov (2000.) kao češka riječ, uz napomenu da je tvorenica B. Šuleka i uz prikaz tvorbe (!), a ista je natuknica i u Liberovu Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (2002.):

“Pelud m. bot... cvjetni prah. polen. češ. pel. pyl+ud (tvorba B. Šuleka)”

Očito je da su navedeni rječnici preuzimali iz Akademijina rječnika (i T. Maretića) ne propitujući o valjanosti preuzetoga; neugodna je spoznaja da i u 21. st. ima autora koji nisu iskoračili iz sjene Maretićeva autoriteta.

Pelud i polen

Bez obzira na Maretićevo savjetodavstvo, *pelud* je uhvatila čvrstoga korijena, posve se tvorbena uklopivši: već se u B. Šuleka 1860. pojavljuje s tvorenica *peludan*, *peludnica*, *peludovka*; u Filipovićevu je rječniku (1875.) pridodana i *peludština*; stotinu godina poslije, u Šugarovu botaničkom rječniku (1977.) niz je od šest tvorenica: *pelud*, *peludni*, *peludnica*, *peludničast*, *peludničav*, *peludonosan*, *peludovka*; u naše se doba *pelud* smatra izrazitim hrvatskim leksičkim obilježjem pa je našla svoje mjesto i u srpskom razlikovniku (J. Ćirilov, 1989.) kao i u hrvatskom (V. Brodnjak, 1992.), a u oba se razlikovnika

9 Maretiću je i grčka riječ bolja od Šulekove (što je u skladu s Maretićevim stavom o “svjetskim” riječima.)

polen smatra izrazitim srbizmom nasuprot hrvatizmu *pelud*. Tako je i u Hrvatskom jezičnom savjetniku (1999.).

Leksičko nadmetanje između *peludi* i *polena* nije baš tako jednostavno razriješiti kao u razlikovnicima – oba naziva supostoje u biologiji pa onda i u stručnoj literaturi i udžbenicima iz biologije,¹⁰ a navode se i u općim rječnicima, jednojezičnicima i dvojezičnicima. U V. Anića (1991.) i J. Šonje (2000.) i *polen* i *pelud* ravnopravne su, a tako je i u većine suvremenih dvojezičnika, osim Bujašova (1998.) i Ladan-Markešićeva (1999.) gdje se strjelicom upućuje s *polena* na *pelud* jer se upućuje

“sa srpskih izraza, uporabe ili terminologije na hrvatski izraz” (Ž. Bujas, 1999.:5.)

Školski udžbenici, iako donose oba naziva, ipak prednost daju *peludi* i nazivlju tvorenom od *peludi* – češće je: ako je usporedno s nazivom tvorenim od *polena* obično je to u dvočlanim nazivima: *peludna* ili *polenova* zrnca, *peludna* ili *polenova* mješinica; u jednočlanim je nazivima posve rijetko: *peludnica* ili *polenovnica*. Takvo je ‘ili’ nazivlje samo kada se naziv prvi put spominje, a inače je u nazivu tvorenica od *peludi*.

Iako udžbenici iz biologije ne bi trebali biti poprištem jezikoslovne nazivoslovne rasprave, u jednom se od udžbenika ipak raspravlja o *polemu* i *peludi*:

“Ovdje se može objasniti i nazivlje za muške spore kritosjemenjača. To je u narodu dobro poznati “**cvjetni prah**”. U stručnoj, pa i u školskoj literaturi, već je uvriježena riječ latinskoga podrijetla, **polen**.”

Već ovdje, na početku rasprave o nazivlju, iznosi se netočan podatak jer je pregled udžbenika (učinjen za potrebe ovoga rada) pokazao da *pelud* ima značajnu upotrebnu prednost pred *polenom*.

“Međutim, jednako često se čuje i također vrlo uvriježeni izraz **pelud**, koji je slovačkoga podrijetla, a uveo ga je još u prošlom stoljeću poznati hrvatski jezikoslovac Bogoslav Šulek, koji je po podrijetlu Slovak”

Autorica samo ponavlja uobičajenu maretićevsku teoriju o *peludi*, a pripisivanje slovačkoga podrijetla (umjesto češkoga) možebitna je korekturna pogriješka.

10 Za potrebe su ovoga rada pregledani svi udžbenici iz biologije za ovu školsku godinu, i osnovnoškolski i srednjoškolski. Podatci su poznati uredništvu Jezika, a ovdje se ne navode jer bi mogli biti upotrijebljeni kao reklama (ili protureklama) za koju od izdavačkih kuća.

“Međutim, ako se treba odlučiti, valja znati da se ime **cvjetni prah** ne smije napustiti jer se od njega izvodi i izraz **oprašivanje**. Od riječi **polen** dolazi izrasta istoga značenja, **polinacija**, dok odgovarajuće izvedenice iz riječi pelud nemamo.”

Točno je da od *peludi* nemamo ‘*peludaciju*’ (što bi bilo odgovarajuće *polinaciji* ili bolje, *oprašivanju*), ali zato od *peludi* imamo drugih sedam izvedenica (*peludni*, *peludnica*, *peludničast*, *peludničav*, *peludonosan*, *peludovka*, *peludština*) dok se izvedenice od *polena* svode na *polinaciju*, *polenov* i *polenovnicu* (barem u navedenom udžbeniku), tako da pozivanje na *polinaciju* nije valjan argument protiv *peludi*. Osim toga, pridjev *polenov* tvoren je protivno sustavu: dometkom -ov tvore se odnosni pridjevi od imenica za biljne nazive, ali kada je riječ o pojedinim dijelovima biljaka, prednost valja dati ili dometku -ni (primjerice, *cvjetni* i *lisni*... pa tako i *peludni*) ili dometku -ski (*korijanski* i *sjemenski*... pa bi tako trebalo i *polenski*)¹¹. Međutim, učenik drugoga razreda gimnazije (kojemu je udžbenik namijenjen) nema odgovarajuće jezikoslovno znanje da bi mogao prosuditi o valjanosti argumentacije: ne samo da će pogriješno naučiti kako prednost valja dati latinizmu *polen*, nego će naučiti i pogriješno jezikoslovno prosuđivati.

Ako treba birati između *peludi* i *polena*, onda prednost valja dati *peludi* jer je duže u upotrebi, proširenija je i bolje je tvorbeno usustavljena. S gledišta suvremenoga jezika postanak i podrijetlo *peludi* nisu odlučujući za normativnu ocjenu (dakle, za suvremeno je jezično stanje svejedno je li *pelud* novotvorba B. Šuleka i je li slovenskoga ili češkoga podrijetla) jer se svaka riječ, pa tako i *pelud*, normativno vrjednuje iz suvremenoga jezika i u odnosu na suvremeni jezik. Tako gledano, nema potrebe za riječju *polen* jer je od *peludi* ionako više tvorenica, a *polinacija* se posve dobro izriče uobičajenim hrvatizmom *oprašivanje* postalom od vrlo staroga naziva *cvjetni prah*. Kada je o odnosu *peludi* i *cvjetnoga praha* riječ, jezična je gospodarstvenost na strani *peludi* jer je gospodarstvenost na strani jednočlanoga izraza, a ne dvočlanoga. To i opet pokazuju *peludne* tvorenice koje su značajno brojnije od tvorenica *cvjetnoga praha*.

Kojega je roda pelud?

Kada je iz Šulekovih rječnika *pelud* ušla u hrvatski jezik, bila je ženskoga roda. Tako barem B. Šulek bilježi, a u ženskom je rodu i u I. Filipovića (1875.) Hrvatski suvremeni rječnici (jednojezični, dvojezični; opći, stručni) i jezični savjetnici *pelud* bilježe u muškom rodu. Benešićev je rječnik (1990.) jedini suvremeni rječnik u kojem je *pelud* dvorodnica,¹² odnosno, osim u muškom rodu a-vrste:

11 Opširnije i opimljenije vidi: Babić, 1986.:349., 380.

12 Dvorodnica – dvorodna imenica.

Vjetar... nosi oblake peluda (Nazor)
 Biljke... se kite cvijećem, šarama i peludom (Ujević)
 ... prosipam se ko s peluda prašak (Krklec)
 kad ko pčela majskih dana ljetah cvijećem po pelude. (Kranjčević),

zabilježena je i u ženskom rodu i-vrste:

Strgni cvijetku pelud mednu... (Harambašić)
 Ono još dječje lice, po kome se prosula prva pelud nagona (Kreža).

Prema primjerima iz J. Benešića (koji su i primjeri iz hrvatske književnosti), *pelud* je očito dvorodnica: ako se upotrijebi u ženskom rodu, sklanja se prema i-vrsti, a ako se upotrijebi u muškom rodu, sklanja se prema a-vrsti.

Primjeri iz stručne botaničke literature podudaraju se s upotrebom u književnomjetničkom stilu¹³ – u nekih je autora *pelud* muškoga roda, a u nekih je ženskoga. Usuprot tomu, suvremeni udžbenici u potpunosti slijede normativne priručnike, pa *pelud* bilježe u muškom rodu.

Da bi se dobila potpuna morfološka slika *peludi*, osim upotrebe u književnomjetničkom i znanstvenom stilu, valja propitati i upotrebu u razgovornom jeziku. Za tu je svrhu poslužila anketa u kojoj je sudjelovalo točno stotinu ispitanika,¹⁴ a cilj joj je bio utvrditi upotrebljava li se *pelud* pretežito u ženskom ili u muškom rodu. Zbog toga su anketna pitanja takva da su u njima samo oni padežni oblici po kojima se razlikuju a-vrsta i i-vrsta (muška sklonidba od ženske): G jd., D jd., L jd., I jd.; G mn., A mn.¹⁵ Za I jd. postavljena su dva pitanja – jedno za besprijedložni, a drugo za prijedložni instrumental – očekivalo se da ispitanici koji *pelud* upotrebljavaju u ženskom rodu, ne će upotrijebiti iste

13 Primjeri iz hrvatske književnosti i znanosti očito nisu bili polazištem ostalim rječnicima, jer inače ne bi bilo razloga da se *pelud* bilježi samo u muškom rodu.

14 U anketi je sudjelovalo 100 ispitanika, studenata hrvatskoga jezika i književnosti prve godine, a anketirani su prvi tjedan nastave, na prvom satu suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika – dakle, prije bilo kakve fakultetske pouke o imeničkom rodu, a poglavito o rodu imenice *pelud*. Tako su se ispitanici oslanjali na vlastite govorne navike, a ne na teorijsko znanje koje bi se već moglo pretpostaviti u starijih studenata. Tim je anketa ispunila svoj cilj jer je dala pregled govornih navika u 100 govornika hrvatskoga jezika, ali anketi se može prigovoriti to što su ispitanici većinom slavonski štokavci. Međutim, pretpostavlja se da ispitanici vladaju književnim jezikom toliko da morfoloških dijalekatnih utjecaja u njih nema, a to znači da bi anketa ipak mogla pokazati objektivno stanje bez obzira na dijalekatnu ujednačenost ispitanika jer se odgovori na anketna pitanja očekuju na temelju književnojezičnih govornih navika, a ne dijalekatnih.

15 Vokativ nije uključen u anketu jer se može pretpostaviti da bi obraćanje ili dozivanje *peludi* bilo više nego neobično.

nastavke za besprijedložni i prijedložni instrumental budući da i-vrsta raspolaže dvama nastavcima: -i, -ju, i budući da se nastavak -ju upotrebljava kada je potrebno osigurati potpunu jednoznačnost priopćavanja.

Anketa glasi ovako:

Sljedeće rečenice nadopunite odgovarajućim oblicima imenice *pelud*:

- 1) Pčele su raznositeljice _____.
- 2) O _____ zavisi razmnožavanje biljaka.
- 3) Kukci prilaze _____ cvjetova živih boja ili jakih mirisa.
- 4) Dvospolni se cvjetovi oprašuju _____ iz istoga cvijeta.
- 5) Alergije dolaze s proljećem i s _____.
- 6) U prašnicima je mnogo _____.
- 7) Pod povećalom vidim mnogobrojne _____.

Rezultati su sljedeći:

- u muškom rodu imenicu *pelud* upotrijebilo je 26 ispitanika,
- u ženskom rodu imenicu *pelud* upotrijebilo je 9 ispitanika,
- u muškom i ženskom rodu, miješano, imenicu *pelud* upotrijebilo je 65 ispitanika, a pretežitost je ženskoga roda u svim padežima osim u besprijedložnom instrumentalu jedine:

		m.r.	ž.r.	miješana sklonidba
	G jd.	24	41	pelud-a i pelud-i
	D jd.	29	36	pelud-u i pelud-i
	L jd.	27	38	pelud-u i pelud-i
besprijedložni	I jd.	61	4	pelud-om i pelud-i, pelud-u
prijedložni	I jd.	28	37	pelud-om i pelud-i, pelud-u
	G mn.	19	46	pelud-a i pelud-i
	A mn.	14	51	pelud-e i pelud-i

Prema tomu, u imenice se *pelud* razlikuju tri sklonidbe; dvije su čiste sklonidbe (ili čista ženska sklonidba i-vrste ili čista muška sklonidba a-vrste), a treća je miješana – pomiješana od padežnih oblika dviju čistih sklonidaba.

Činjenica da se neke imenice zbog ništičnoga nastavka u N jd. upotrebljavaju i u muškom i u ženskom rodu (prema a-vrsti i prema i-vrsti) odavno je poznata hrvatskim gramatičarima, primjerice, još A. Veber (1876.:27.) navodi deset takvih dvorodnica u svojoj slovnici: *glad, pečat, rat, varoš, večer, bol, dol, kap, nit, otrov*. U suvremenom se jeziku broj i popis dvorodnica ponešto promijenio, pa suvremena gramatika od Veberovih deset imenica, navodi dvije: *bol*¹⁶ i *glad*, ali popis proširuje imenicama: *čar, splav, mladež, šiljež, klatež, garež, gnjilež*,

16 Prihvaćeno je mišljenje da rod imenice *bol* zavisi o značenju – kada znači *tjelesmu* [...]

svrbež, trulež. (S. Babić..., 1991.:485.)¹⁷ Popisu suvremenih dvorodnica valja pridodati i imenicu *večer*. Istini za volju, imenica je *veče(r)* jedina imenica koja se potvrđuje kao trorodnica: *dobro veče, dobra večer, dobar večer*, ali kako se i srednji i muški rod sklanjaju prema a-vrsti, i u imenice je *večer* izbor između i-vrste i a-vrste.¹⁸ S. Babić (1998.:47.) u dvorodnice ubraja, osim već navedenih *bol, čar, glad* i imenice *bezdan, kov, kukavelj, nazeb, Obrijež, oglav, varoš*.

Imenice nisu kolebljive samo kada je riječ o rodu (muškom ili ženskom), kolebljive su i kada su u jednom, ženskom rodu, jer se mogu sklanjati prema dvjema ženskim sklonidbama – i-vrste ili e-vrste – kao što su, primjerice, ženska imena tuđega podrijetla: *Ingrid, Astrid, Dagmar, Nives...* (S. Babić..., 1991.:570.). U istu se skupinu mogu pridodati i imenice *čađ/čađa, žeđ/žeđa, sit/sita*¹⁹ jer njihova kolebljivost nije prema rodu, nego prema sklonidbi. Navedena se imenička dvorodnost i/ili kolebljivost pojašnjava tim što i-vrsta ne prima novih imenica, usuprot, osipa se jer imenice iz i-vrste prelaze u jednu od preostalih dviju vrsta. Razlog tomu valja potražiti u tom što padežni nastavci i-vrste ne omogućuju onoliko razlikovnosti koliko je to potrebno za jasno i razlikovno priopćavanje: i-vrsta u jednini ima samo dva nastavka: -Ø ili -i, a u množini je slika ista: -i ili -ima; znači da svih četrnaest padeža i-vrsta izriče trima nastavcima: -Ø, -i, -ima. Zbog toga se i pojavljuje dvostrukost u I jd: stvar-i, stvar-ju, gdje nastavak -ju omogućuje dodatno prepoznavanje instrumentala.²⁰

Navedene su činjenice općepoznate, međutim manje je poznato da imenice kolebajući između imeničkih vrsta i rodova ostvaruju miješane sklonidbe, kao što je to u imenice pelud. Obično se imenička kolebljivost u rodu pojašnjava tako da je u nekih govornika (književnika) imenica jednoga roda, a u drugih drugoga; podateci se o miješanom rodu u istoga govornika (književnika) ne navode. Tako je i s primjerima iz Benešićeva rječnika (koji su naprijed u radu navedeni) – ni po čem se ne može zaključiti da bi se u istoga književnika *pelud* potvrđivala u različitom rodu.

Instrumental je jednine posebice zanimljiv – kao što se i očekivalo, ispitanici su većinom upotrijebili različite nastavke za besprijedložni i prijedložni instrumental, ali njihov je izbor nastavaka mimo očekivanja jer nije između očekivanih nastavaka -i i -ju, nego između nastavaka -i i -om.

[...] *bol* u množini se upotrebljava u m. r.: *bolovi*, a kada znači *duševnu bol* u ž. r.: *boli*. Vidi: D. Brozović, 1966.; I. Mokuter, 1969.; S. Težak 1991.:73.; S. Babić, 1998.:48.

17 Opširnije o dvorodnim imenicama s normativne strane: S. Težak, 1991.: 72.-74.

18 Oblike za srednji rod S. Težak smatra netipičnima i stilski obilježenima pa preporučuje *večer* upotrebljavati samo u muškom i ženskom rodu. (Težak, 1999.:68.-70.)

19 Opširnije o *siti* govorit će se u jednom od sljedećih brojeva Jezika u radu S. Babića.

20 Vidi: S. Težak, 1991.; S. Ham, 1998.

Za nastavak -ju (i oblik: *peludu*) odlučila su se samo dva ispitanika: jedan uz besprijedložni instrumental, a jedan uz prijedložni; u čistoj se ženskoj sklonidbi ne potvrđuje ni jedan I jd. s nastavkom -ju. Zbog toga se nastavak -ju može smatrati rubnim i nebitnim za opis, a imenica *pelud*, kada se upotrijebi u ženskom rodu, pridružuje se imenicama i-vrste u kojih se nastavak -ju rijetko potvrđuje (ili se ne potvrđuje), kao što su i imenice *avet, bit, četvrt, dobit, klijet, kostrijet, nit, paprat, perut, sućut...*²¹

Najučestaliji je nastavak za besprijedložni instrumental u miješanoj sklonidbi nastavak -om. Za taj se nastavak odlučio čak 61 ispitanik (od mogućih 65). Očito da je većini ispitanika anketna rečenica:

Dvospolni se cvjetovi oprašuju _____ iz istoga cvijeta.

jednoznačna i jasna tek s nastavkom -om:

Dvospolni se cvjetovi oprašuju peludom iz istoga cvijeta.

dok nastavak -i većini ispitanika ne omogućuje jasnoću:

Dvospolni se cvjetovi oprašuju peludi iz istoga cvijeta.

a tomu u prilog govori i činjenica da je pet ispitanika²², koji su u instrumentalu upotrijebili -i, u anketnu rečenicu dopisalo prijedlog s pa je rečenica normativno pogrešno, ali priopćajno posve jasno glasila:

Dvospolni se cvjetovi oprašuju s peludi iz istoga cvijeta.

U I jd. prijedlog preuzima značenje i ulogu nastavka (jer nastavak -i nije dostatno razlikovan),²³ a gdje je I jd. bez prijedloga, upotrijebit će se nastavak -om jer osigurava razlikovnost i prepoznavanje padeža.

Kada je o prijedložnom instrumentalu riječ, izbor je nastavaka -i i -om u skladu s ostalim padežima: pretežitiji je nastavak -i (koji je za ž. r.), ali je pretežitost neznatna nad nastavkom -om (koji je za m. r.) pa se u anketnu rečenicu:

Alergije dolaze s proljećem i s _____.

podjednako često upisuje i *peludi* i *peludom*, a tomu je tako jer prijedlog osigurava prepoznavanje padeža, pa nastavak nije toliko bitan.

Prevlast je prijedloga nad nastavkom (kao padežnim pokazateljem) vezana isključivo za instrumental, a ne za koji drugi padež. Kada je o prijedlogu i nastavku riječ, morfosintaktički je odnos dativa i lokativa isti kao odnos prijedlož-

21 Potpuni popis vidi u S. Babić...1991.:605.

22 Od mogućih 11: iz čiste sklonidbe 9 i 3 iz miješane.

23 Čini se da sama glagolska rekcija nije dostatna za potpuno padežno razlikovanje.

noga i besprijedložnoga instrumentala – i dativ i lokativ imaju iste nastavke, a razlikuju se po tom što je lokativ uvijek prijedložni izraz. Ipak, u anketi se nije pokazala značajnija razlika u upotrebi različitih nastavaka u besprijedložnom dativu i (uvijek prijedložnom) lokativu onako kako se to pokazuje u prijedložnom i besprijedložnom instrumentalu.

Naprijed je rečeno da instrumental i-vrste s nastavkom -i ne zadovoljava priopćajne potrebe, pa se u književnom jeziku uz -i upotrebljava i -ju. I u dijalektima je tako, teži se za priopćajnom jasnoćom, samo što se u I jd. upotrebljava nastavak prema ženskom rodu a-vrste: u posavskom je govoru nastavak -om:

“Prema instr. sing. kao: košču i mladošču u književnom govoru govori se u Posavini obično: koščom i mladoščom... (za) pećom... boleščom... pamećom... radoščom... soljom, krvljom” (Ivšić, 1913.:364.)

a u (nekim) je čakavskim govorima nastavak -un:

“z milošćun, z boleščun, krvun, koščun... maščun” (I. Lukešić – M. Turk, 1998.:248.)

Očito da se i u dijalektima nastaveci za I jd. i-vrste: -om (štokavski) i -un (čakavski) upotrebljavaju da bi se pojačala razlikovnost, a tako i priopćajna jasnoća, baš kao što za tu svrhu književni jezik upotrebljava nastavak -ju, a anketirani ispitanici nastavak -om. Međutim, u imenice *pelud* nastavak -om nije iz ženske sklonidbe e-vrste (kao u dijalektima), nego je iz muške sklonidbe a-vrste budući da *pelud* ostvaruje miješanu žensko-mušku sklonidbu, a ne dijalekatnu miješanu žensko-žensku sklonidbu.

Bez obzira na priopćajne potrebe i stanje u razgovornom jeziku ili dijalektima, normativno se ne može prihvatiti miješana sklonidba u imenice *pelud* ili u koje druge dvorodnice. Narav bi dvorodnosti ostalih dvorodnica trebalo ponajprije provjeriti i utvrditi ostvaruju li ostale dvorodnice miješane ili čiste sklonidbe. Za imenicu je *večer* utvrđeno da ostvaruje miješanu sklonidbu i to svih triju rodova, a tako se i normativno propisuje (S. Babić... 1991.:529.), ali o miješanoj sklonidbi norma ne govori. Čak i ako ostale dvorodnice ostvaruju miješane sklonidbe (što je i vjerojatno jer nije vjerojatno da su imenice *pelud* i *večer* jedine dvorodnice s miješanim sklonidbama), miješanim sklonidbama ne treba dati prednost jer su rubne (dvorodnica je desetak) i ne uklapaju se u imenički sustav: svim se imenicama na temelju nominativa i roda mogu predvidjeti padežni nastaveci (dakle, sklonidba i vrsta) pa dvorodnice s miješanim sklonidbama izazivaju upotrebnе dvojbe jer se u njih, mimo očekivanja, na temelju roda i nominativnoga nastavka ne mogu predvidjeti ostali padeži.

Normativnu prednost treba dati čistim sklonidbama pa u skladu s tim *pelud* treba biti dvorodnica, ali takva koja ima dvije čiste sklonidbe – jednu ženskoga roda i-vrste i jednu muškoga roda a-vrste, a nikako jednu miješanu sklonidbu.

Literatura:

- V. Anić, 1991., Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb
- V. Anić – I. Goldstein, 2000., Rječnik stranih riječi, Zagreb
- S. Babić, 1986., Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Zagreb
- S. Babić..., 1991., Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Zagreb
- S. Babić, 1998., Sročnost u hrvatskome književnome jeziku, Zagreb
- I. Belostenec, 1740., *Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagreb (pretisak 1973.)
- J. Benešić, 1990., Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića, Zagreb
- A. Breznik, 1931., Vpliv slovenskih slovarjev na srpskohrvatske, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8, str. 16.–67.
- V. Brodnjak, Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika, Zagreb
- D. Brozović, 1966., Ne bole jednako boli i bolovi, *Telegram* (rubrika Jezik današnji), 21. listopada, Zagreb
- Ž. Bujas, 1999., Veliki hrvatsko-engleski rječnik, Zagreb
- J. Ćirilov, 1989., Srpsko-hrvatski rečnik varijanti, Hrvatsko-srpski rječnik inačica, Beograd
- I. Filipović, 1875., Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika, Zagreb
- S. Ham, 1998., Jezik zagrebačke filološke škole, Osijek
- Hrvatski jezični savjetnik, 1999., Zagreb (u redakciji izvršnog uredništva: L. Hudeček, M. Mihaljević, L. Vukojević)
- S. Ivšić, 1913., Današnji posavski govor, *Rad JAZU* 196. i 197., Zagreb
- Lj. Jonke, 1971., Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, Zagreb
- I. Lukešić – M. Turk, 1998., Govori otoka Krka, Crikvenica
- T. Ladan – I. Markešić, 1998., Njemačko-hrvatski i hrvatsko-njemački rječnik, Zagreb
- T. Maretić, 1924., Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, Zagreb
- I. Mažuranić – J. Užarević, 1842., Njemačko-ilirski slovar, Zagreb
- I. Mokuter, 1969., Rod imenice bol u novijoj hrvatskoj književnosti, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XII., Novi Sad, str. 183.–194.
- B. Klaić, 1985., Rječnik stranih riječi, Zagreb
- S. Pavešić, 1971., Jezični savjetnik s gramatikom, Zagreb (izradili: V. Barac-Grum, Dragica Malić, S. Pavešić, Z. Vince; uredio S. Pavešić)
- J. Šonje, 2000., Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb (glavni urednik: J. Šonje)
- I. Šugar, 1977., Latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski botanički rječnik, Zagreb
- B. Šulek, 1860., Njemačko-hrvatski rečnik, Zagreb
- B. Šulek, 1874.–1875., Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, Zagreb

- B. Šulek, 1879., Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb
 S. Težak, 1991., Hrvatski naš svagda(š)nji, Zagreb
 S. Težak, 1999., Hrvatski naš (ne)zaboravljeni, Zagreb
 A. Veber, 1876., Slovnica hrvatska, Zagreb
 Z. Vince, 1990., Putovima hrvatskoga književnoga jezika, Zagreb

Sažetak

Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek
 UDK 81'366'367'.622. znanstveni članak.
 primljen 3. studenoga 2003., prihvaćen za tisak 20. studenoga 2003.

Doubts about the Croatian Noun "Pelud"

The paper discusses the origin and word formation of the Croatian word "pelud" (pollen). More specifically, it discusses the unjustified normative persecution of the word "pelud" as being a bohemism. The nature of two-gendered nouns of i-declination is discussed, with special reference to the two-gendered noun "pelud".

ALABASTERNI ILI ALABASTRENI? JOŠ JEDNA NEDOSLJEDNOST U LEKSIČKOME I GRAMATIČKOME NORMIRANJU

Lana Hudeček

Kažimo odmah da pitanje o odnosnome pridjevu koje mi je nedavno upućeno treba drukčije postaviti i upitati na prvome mjestu: *alabaster* ili *alabastar*? Da pojasnimo, riječ je o vrsti vapnenca, to jest gipsa iznimne bjeline.

Od riječi *alabaster* pridjev je *alabasterni*, jer se *alabaster* sklanja G *alabastera*, D *alabasteru* itd., dakle u sklonidbi nema nepostojanoga *e* koje je u hrvatskome jeziku u načelu prisutno samo u kajkavskim toponimima (npr. *Čakovec* – *Čakoveca*) i u nekim¹ kajkavskim prezimenima (npr. *Gubec* – *Gupca*). Nepostojano se *e*, dakako, ne pojavljuje ni u tvorbenoj osnovi pa se dodavanjem sufiksa *-ni* na tvorbenu osnovu *alabaster* dobiva odnosni pridjev *alabasterni*.

1 U nekim kajkavskim imenima i prezimenima *e* nije nepostojano jer se ustalilo u svim oblicima: *Dragec* – *Drageca* – *Dragecu* – *Dragecov*, *Brabec* – *Brabeca* – *Brabecu* – *Brabecov*; u reklamama: *Kupujte kod Pevca* (ne: *Pevca*), itd. Usp. *Hrvatski jezični savjetnik*, str. 124.